

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І  
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**  
**Факультет захисту рослин, біотехнологій та екології**

**ПОГОДЖЕНО**

Декан факультету  
захисту рослин, біотехнологій та екології

\_\_\_\_\_ **Юлія КОЛОМІЄЦЬ**  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2026 р.

**ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ**

Завідувач кафедри  
екології агросфери та екологічного  
контролю

\_\_\_\_\_ **Олена НАУМОВСЬКА**  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2026 р.

**БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на тему «Особливості розвитку зеленого туризму у Закарпатській області в період воєнного стану»

Спеціальність \_\_\_\_\_ **101 «Екологія»**  
(код і назва)

Освітньо-професійна програма \_\_\_\_\_ **Екологія**  
(назва)

**Гарант освітньої програми**

докт. пед. наук, професор

(науковий ступінь та вчене звання) \_\_\_\_\_ **Володимир БОГОЛЮБОВ**  
(підпис) (ПІБ)

**Керівник бакалаврської  
кваліфікаційної роботи**

канд. с.-г. наук, доцент

(науковий ступінь та вчене звання) \_\_\_\_\_ **Євгеній БЕРЕЖНЯК**  
(підпис) (ПІБ)

**Виконав**

\_\_\_\_\_ **Володимир БУЛЮБАШ**  
(підпис) (ПІБ студента)

**Київ-2026**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І  
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**Факультет захисту рослин, біотехнологій та екології**

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

**Завідувач кафедри**

екології агросфери та екологічного контролю

канд. с.-г. наук, доцент \_\_\_\_\_ Олена НАУМОВСЬКА

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2026 р.

**ЗАВДАННЯ  
ДО ВИКОНАННЯ БАКАЛАВРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ  
ЗДОБУВАЧУ**

**Булюбашу Володимирі Юрійовичу**  
**(прізвище, ім'я, по-батькові)**

Спеціальність 101 «Екологія»

Освітньо-професійна програма «Екологія»

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи «**Особливості розвитку зеленого туризму у Закарпатській області в період воєнного стану**»

затверджена наказом від «\_27\_» жовтня 2025 р. №2537 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «\_01\_» червня 2026 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи:

оформлення роботи відповідно до діючого «Положення про виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи», а роботу оформити у вигляді таблиць, графіків, фотографій.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Охарактеризувати природно-ресурсний потенціал Закарпатської області як основу розвитку зеленого туризму і його сучасний стан.
2. Визначити особливості впливу воєнного стану на функціонування і розвиток зеленого туризму у регіоні.
3. Обґрунтувати стратегічні напрями розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану.
4. Розробити практичні рекомендації для удосконалення зеленого туризму із урахуванням принципів сталого природокористування.

Перелік графічних документів (за необхідності).

Дата видачі завдання «30» червня 2025 р.

**Керівник бакалаврської  
кваліфікаційної роботи**

\_\_\_\_\_  
( підпис )

**Євгеній БЕРЕЖНЯК**

(прізвище та ініціали)

**Завдання взяв до виконання**

\_\_\_\_\_  
( підпис )

**Володимир БУЛЮБАШ**

(прізвище та ініціали)

## РЕФЕРАТ

Бакалаврська кваліфікаційна робота на тему «Особливості розвитку зеленого туризму у Закарпатській області в період воєнного стану» виконана на 63 сторінках друкованого комп'ютерного тексту та містить вступ, три розділи, висновки, 5 таблиць, додаток. Перелік використаних джерел літератури та інтернет посилань становить 43 найменування.

**Мета** роботи полягала у комплексному аналізі особливостей розвитку зеленого туризму в Закарпатській області в період воєнного стану, оцінці його екологічних, соціально-економічних та природоохоронних аспектів, а також обґрунтуванні перспективних напрямів сталого розвитку галузі в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення.

**Об'єктом** дослідження був процес розвитку зеленого туризму як складової сталого використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

**Предметом** дослідження є екологічні, соціально-економічні та організаційні особливості розвитку зеленого туризму в Закарпатській області в умовах воєнного стану.

Що стосується структури роботи, то у першому розділі досліджено теоретико-методологічні основи розвитку зеленого туризму. У другому розділі проаналізовано сучасний стан зеленого туризму в Закарпатській області та визначено особливості його розвитку в умовах воєнного стану.

У третьому розділі здійснено оцінку екологічних наслідків розвитку зеленого туризму, обґрунтовано стратегічні напрями його розвитку та розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення функціонування галузі в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Перелік ключових слів: РЕКРЕАЦІЯ, ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ, СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ, ЕКОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ, ЛІСИ.

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                                                                                                                 | 7  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ<br>ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ.....                                                                              | 8  |
| 1.1. Сутність та принципи зеленого туризму в контексті сталого розвитку....                                                                                | 8  |
| 1.2. Нормативно-правове забезпечення розвитку зеленого туризму в<br>Україні.....                                                                           | 12 |
| 1.3. Методичні підходи до оцінювання розвитку зеленого туризму.....                                                                                        | 16 |
| РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО<br>ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....                                                           | 21 |
| 2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області для розвитку<br>зеленого туризму.....                                                              | 21 |
| 2.2. Аналіз сучасного стану зеленого туризму в Закарпатській області.....                                                                                  | 25 |
| 2.3. Вплив воєнного стану на розвиток зеленого туризму регіону.....                                                                                        | 33 |
| РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ<br>ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ<br>ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ..... | 41 |
| 3.1. Оцінка екологічних наслідків розвитку зеленого туризму в регіоні....                                                                                  | 41 |
| 3.2. Стратегічні напрями розвитку зеленого туризму в умовах воєнного<br>стану.....                                                                         | 46 |
| 3.3. Розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення розвитку<br>зеленого туризму у Закарпатській області.....                                         | 50 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                                                              | 55 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                                                                                            | 58 |
| ДОДАТКИ.....                                                                                                                                               | 64 |

## ВСТУП

**Актуальність** теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних моделей сталого використання природно-ресурсного потенціалу регіонів України в умовах сучасних соціально-економічних та екологічних викликів. Одним із перспективних напрямів розвитку регіональних територій є зелений туризм, який поєднує економічні інтереси місцевих громад із завданнями охорони навколишнього природного середовища, збереження біорізноманіття та популяризації екологічно відповідального способу життя.

Особливого значення розвиток зеленого туризму набув в умовах воєнного стану, коли суттєво змінилася географія туристичних потоків в Україні. Унаслідок повномасштабної військової агресії значна частина традиційних туристичних регіонів опинилася в зоні бойових дій або підвищеного рівня небезпеки, що спричинило переорієнтацію туристичного попиту на відносно безпечні західні області країни. Серед них Закарпатська область займає особливе місце завдяки унікальному природно-рекреаційному потенціалу, значній площі природоохоронних територій, сприятливим кліматичним умовам та розвиненим традиціям сільського господарства і гостинності. Збільшення туристичних потоків у період воєнного стану створює додаткове антропогенне навантаження на природні екосистеми регіону, актуалізує питання раціонального природокористування, екологічної безпеки, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. За таких умов особливої важливості набуває дослідження особливостей функціонування та розвитку зеленого туризму як інструменту забезпечення збалансованого розвитку територій, підтримки місцевої економіки та збереження природної спадщини.

Наукова актуальність дослідження полягає також у недостатньому висвітленні в сучасній науковій літературі впливу воєнного стану на розвиток зеленого туризму та екологічні аспекти функціонування туристичної галузі в Закарпатській області. Необхідність комплексного аналізу сучасного стану зеленого туризму, оцінки його екологічних наслідків і визначення перспективних напрямів розвитку в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення зумовлює доцільність і практичну значущість обраної теми дослідження.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ**

### **1.1. Сутність та принципи зеленого туризму в контексті сталого розвитку**

У сучасному науковому дискурсі зелений туризм дедалі частіше розглядається не лише як окремий різновид туристичної діяльності, а як комплексний соціо-еколого-економічний феномен. Саме такий підхід сьогодні домінує у працях дослідників сталого розвитку. Водночас однастайності щодо змісту цього поняття немає. І ось чому. З одного боку, зелений туризм ототожнюють із відпочинком у сільській місцевості, пов'язаним із використанням ресурсів селянських господарств. З іншого – дедалі більше науковців наполягають на його ширшому трактуванні, включаючи екологічний туризм, агротуризм, природоорієнтовані рекреаційні практики та різні форми відповідального споживання туристичних послуг.

Саме тому спроби уніфікувати визначення зеленого туризму нерідко наштовхуються на методологічні труднощі. Надто різноманітними є його форми. Надто відмінними – територіальні умови функціонування. Якщо для одних країн ключовим критерієм виступає сільська локалізація туристичної діяльності, то для інших – екологічна орієнтація туристичного продукту. Внаслідок цього виникає ситуація, коли один і той самий вид діяльності може класифікуватися по-різному залежно від наукової школи чи нормативного підходу [41, с.7].

У найбільш загальному вигляді зелений туризм доцільно визначати як форму туристичної діяльності, що здійснюється переважно в природному або сільському середовищі, базується на принципах екологічної відповідальності, сприяє збереженню природних ресурсів та забезпечує соціально-економічний розвиток місцевих громад. Важливо наголосити: мова йде не лише про місце перебування туриста. Значно важливішим є характер взаємодії людини з

природним середовищем. Без цього будь-яке посилення на «зеленість» туризму ризикує залишитися суто декларативним.

Концептуальне осмислення зеленого туризму сьогодні нерозривно пов'язане з ідеологією сталого розвитку. Власне, після оприлюднення доповіді Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» у 1987 році питання екологічної збалансованості економічного зростання набуло принципово нового звучання. Згодом – міжнародні конференції, численні програми, глобальні цілі розвитку. І поступово туристична сфера також стала об'єктом переосмислення. Уже недостатньо було оцінювати її виключно через призму прибутковості. Необхідним стало врахування екологічних та соціальних наслідків.

Тут виникає закономірне питання: чому саме туризм опинився в центрі дискусій щодо сталого розвитку? Відповідь не є однозначною. З одного боку, туристична діяльність стимулює зайнятість населення, розвиток інфраструктури, активізацію малого підприємництва. З іншого – може детермінувати деградацію природних комплексів, порушення екологічної рівноваги та надмірне використання ресурсів. Особливо це стосується територій із високою природною цінністю. Карпатський регіон, наприклад або приморські рекреаційні зони. Тому виникла потреба у формуванні нової моделі туристичного розвитку, орієнтованої не лише на економічну ефективність, але й на довгострокове збереження природного капіталу.

У цьому контексті зелений туризм почав розглядатися як один із найбільш перспективних механізмів реалізації принципів сталого розвитку на локальному рівні. У свою чергу це не універсальний, але доволі ефективний туризм, де особливістю є поєднання природоохоронних та економічних інтересів. Саме поєднання, а не протиставлення. Адже традиційно охорона природи нерідко сприймалася як певне обмеження господарської діяльності. Зелений туризм демонструє іншу логіку. Збережене природне середовище стає ресурсом розвитку. Причому таким, який неможливо екстраполювати на інші території без урахування місцевої специфіки [38, с.83].

Серед ключових принципів зеленого туризму насамперед варто виділити принцип екологічної відповідальності. Його зміст полягає у мінімізації негативного впливу туристичної діяльності на природне середовище. Йдеться про раціональне використання водних ресурсів, зменшення обсягів відходів, обмеження антропогенного навантаження на екосистеми, впровадження екологічно безпечних технологій обслуговування туристів. Водночас екологічна відповідальність стосується не лише суб'єктів господарювання, а туристів також. Без зміни моделей поведінки відвідувачів навіть найбільш продумані природоохоронні заходи можуть виявитися недостатньо результативними.

Іншим важливим принципом є принцип збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Сучасна практика свідчить, що розвиток туризму нерідко супроводжується трансформацією природних територій, будівництвом інфраструктурних об'єктів, фрагментацією природних комплексів. Для зеленого туризму подібний підхід є неприйнятним. Навпаки. Саме природна автентичність території становить його головну цінність. Втрата цієї автентичності автоматично знижує туристичну привабливість регіону [13, с.174].

Особливого значення набуває принцип участі місцевих громад. Довгий час туристичне планування здійснювалося переважно за вертикальною моделлю управління. Рішення приймалися на рівні державних або регіональних структур. Наслідки ж відчувало місцеве населення. Сьогодні ситуація поступово змінюється. І це означає переорієнтацію на партнерські механізми взаємодії. Залучення громад до процесів управління туристичними ресурсами. Урахування їхніх інтересів та потреб. Підтримка локального підприємництва. Не як другорядне завдання. Як одна з базових умов сталості.

Окремої уваги заслуговує принцип економічної доцільності. Часом у літературі можна зустріти дещо романтизовані уявлення про зелений туризм як винятково природоохоронну діяльність. Такий підхід видається

спрощеним. Без економічної ефективності неможливе довготривале функціонування будь-якої туристичної системи. Відповідно, зелений туризм повинен забезпечувати стабільні доходи місцевому населенню, сприяти створенню робочих місць та формувати стимули до збереження природного середовища. Лише тоді виникає реальна зацікавленість у підтримці екологічних ініціатив.

Важливим принципом також є екологічна освіта та просвіта. Причому не лише у формальному значенні цього поняття. Йдеться про формування екологічної культури через безпосередній контакт людини з природою. Через особистий досвід. Через усвідомлення цінності природних ресурсів. Досить часто саме туристичні практики стають першим етапом формування екологічно відповідальної поведінки [9, с.58].

У сучасних умовах значення зеленого туризму помітно зростає. Особливо для регіонів, які володіють значним природно-рекреаційним потенціалом. Закарпатська область належить саме до таких територій. Унікальні гірські ландшафти, значні площі природоохоронних територій, багатство флори та фауни, культурна різноманітність місцевих громад. Усе це створює сприятливі передумови для розвитку зеленого туризму. Проте автоматичної залежності між наявністю ресурсів та успішністю туристичної діяльності не існує. Необхідні належне управління, стратегічне планування, екологічний моніторинг.

Таким чином, зелений туризм у контексті сталого розвитку слід розглядати як багатофункціональну систему взаємодії природного середовища, місцевих громад та туристичної діяльності. Не просто форму відпочинку, а щось як значно більше. Механізм збереження природної спадщини, інструмент підтримки регіональної економіки та важливий чинник екологізації суспільного розвитку. Саме тому подальше дослідження його принципів, закономірностей функціонування та перспектив розвитку набуває особливої актуальності в умовах сучасних екологічних і соціально-економічних трансформацій.

## **1.2. Нормативно-правове забезпечення розвитку зеленого туризму в Україні**

Розвиток зеленого туризму в Україні значною мірою детермінується не лише природно-ресурсним потенціалом територій чи рівнем туристичного попиту. Важливішим, ніж інколи здається на перший погляд, є нормативно-правове середовище. Саме воно формує рамки функціонування туристичної діяльності, визначає механізми використання природних ресурсів, регламентує взаємодію між державою, суб'єктами господарювання та місцевими громадами. Водночас аналіз сучасного законодавства дозволяє констатувати певну суперечливість підходів до правового регулювання зеленого туризму. І ось чому.

Попри поширеність самого поняття у науковій літературі, у практиці державного управління та регіонального розвитку, єдиного комплексного нормативно-правового акта, який би безпосередньо регулював сферу зеленого туризму, в Україні досі немає. Така ситуація часто оцінюється дослідниками як недолік законодавчої системи. Проте питання не настільки однозначне. З одного боку, відсутність спеціального закону ускладнює уніфікацію підходів до організації діяльності суб'єктів зеленого туризму. З іншого – наявна нормативна база охоплює значну частину правовідносин через систему суміжних законодавчих актів. Отже, проблема полягає не стільки у відсутності регулювання, скільки у його фрагментарності.

Фундаментом правового забезпечення розвитку зеленого туризму виступає Конституція України [1]. Саме на конституційному рівні закріплено право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку та підтримувати екологічну рівновагу на території країни. На перший погляд, ці положення мають доволі загальний характер. Однак саме вони створюють правову основу для подальшого розвитку природоохоронного та туристичного законодавства.

Ключове місце серед спеціалізованих нормативно-правових актів належить Закону України «Про туризм» [5]. Саме цей документ визначає загальні правові, економічні та організаційні засади здійснення туристичної діяльності. Водночас тут виникає закономірне питання: наскільки повно Закон відображає специфіку зеленого туризму? Відповідь радше стримана. Закон містить положення щодо різновидів туризму, визначає права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності, регламентує питання безпеки туристів. Проте безпосередньо механізми розвитку зеленого туризму залишаються недостатньо деталізованими.

Більше того. Значна частина правових норм, які фактично забезпечують функціонування зеленого туризму, знаходиться за межами туристичного законодавства. Це означає необхідність звернення до екологічних, земельних, лісових та природоресурсних нормативних актів. Саме через них здійснюється регулювання використання природних територій, що становлять основу туристичної привабливості багатьох регіонів України.

Особливого значення набуває Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [6]. Його положення формують базові принципи раціонального природокористування, визначають екологічні права та обов'язки громадян, встановлюють вимоги щодо охорони природних ресурсів. Для зеленого туризму це має принципове значення. Адже туристична діяльність у природному середовищі не може розглядатися окремо від завдань збереження екосистем.

З одного боку, розвиток туризму стимулює економічне освоєння територій. З іншого – надмірне антропогенне навантаження здатне призводити до деградації природних комплексів. Саме тому екологічне законодавство виступає своєрідним балансуючим механізмом. Не обмеженням розвитку. Швидше – інструментом його впорядкування.

Важливу роль відіграє також Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [7]. Особливість зеленого туризму полягає в тому, що значна

частина туристичних маршрутів проходить територіями національних природних парків, біосферних резерватів, регіональних ландшафтних парків та інших об'єктів природно-заповідного фонду. У таких умовах будь-яка туристична діяльність повинна узгоджуватися з режимом охорони відповідних територій.

Тут варто зазначити одну цікаву обставину. У науковій літературі досить часто можна зустріти твердження про конфлікт між природоохоронною та туристичною функціями заповідних територій. Частково це справедливо, але лише частково. За умови належного планування туристичних потоків, екологічного моніторингу та дотримання режимів охорони природоохоронні території можуть не лише зберігати екологічну цінність, а й виконувати освітню та рекреаційну функції. Саме таку логіку дедалі частіше використовують країни Європейського Союзу. І ось чому цей досвід заслуговує на увагу українських дослідників.

Не менш важливими для розвитку зеленого туризму є положення Земельного кодексу України [2]. Земельні ресурси виступають просторовою основою туристичної діяльності. Через механізми землекористування визначаються можливості розміщення туристичних об'єктів, створення рекреаційної інфраструктури, організації природоохоронних заходів. Водночас практика свідчить про наявність певних труднощів у сфері земельних відносин. Насамперед – щодо погодження різних видів використання земель, особливо в межах природоохоронних територій.

Подібна ситуація характерна і для лісового законодавства. Лісовий кодекс України [3] визначає правові засади використання та охорони лісових ресурсів. Для Карпатського регіону, включаючи Закарпатську область, це питання має особливу актуальність. Саме ліси становлять основу багатьох туристичних маршрутів, рекреаційних зон та природоохоронних територій. Водночас надмірна експлуатація лісових ресурсів може негативно впливати на туристичну привабливість регіону. Отже, виникає необхідність узгодження економічних, екологічних та туристичних інтересів.

Окремий напрям правового регулювання пов'язаний із державною регіональною політикою. У різні роки в Україні приймалися стратегії розвитку туризму, регіональні програми підтримки туристичної діяльності, концепції розвитку природоохоронних територій. Їхнє значення полягає у визначенні довгострокових пріоритетів державної політики. Проте ефективність реалізації таких документів нерідко залишається предметом дискусій.

Тут виникає ще одне закономірне питання. Чи достатньо прийняти програму або стратегію для забезпечення розвитку зеленого туризму? Очевидно, що ні. Формальне існування стратегічних документів саме по собі не гарантує досягнення поставлених цілей. Необхідні фінансові механізми. Інституційна підтримка. Координація між різними рівнями управління. Без цього навіть найбільш амбітні програми ризикують залишитися декларативними [4].

В останні роки особливого значення набуває процес гармонізації українського законодавства з нормативно-правовими стандартами Європейського Союзу. У сфері зеленого туризму це означає поступове впровадження принципів сталого розвитку, екосистемного підходу до управління природними ресурсами, посилення екологічних стандартів та підтримку місцевих громад. Важливо розуміти: йдеться не про механічне копіювання європейських моделей. Швидше про адаптацію успішних практик до українських умов.

Особливо актуальним цей процес став у контексті євроінтеграційного курсу України та після початку повномасштабної війни. Воєнний стан суттєво змінив умови функціонування туристичної галузі. Частина територій опинилася в зоні бойових дій. Значно трансформувалися туристичні потоки. Водночас зросло навантаження на відносно безпечні регіони, серед яких Закарпатська область посідає провідне місце. Це означає необхідність перегляду окремих механізмів правового регулювання туристичної діяльності з урахуванням нових викликів.

У цьому контексті особливого значення набувають принципи сталого розвитку, закріплені в міжнародних документах. Насамперед у Цілях сталого розвитку ООН до 2030 року. Вони формують методологічну основу для розвитку туристичної сфери, орієнтованої на збереження природного середовища, підтримку місцевих громад та забезпечення економічної життєздатності територій.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення розвитку зеленого туризму в Україні характеризується комплексністю та багаторівневістю. Його основу становлять норми туристичного, екологічного, земельного, лісового та природоохоронного законодавства. Водночас сучасний стан правового регулювання свідчить про наявність певної фрагментарності та недостатньої уніфікованості підходів. Саме тому подальше вдосконалення законодавчої бази повинно бути спрямоване на інтеграцію принципів сталого розвитку, гармонізацію із європейськими стандартами та формування ефективних механізмів підтримки зеленого туризму як важливої складової соціально-економічного розвитку регіонів України.

### **1.3. Методичні підходи до оцінювання розвитку зеленого туризму**

Оцінювання розвитку зеленого туризму належить до тих наукових проблем, щодо яких зовнішня очевидність нерідко приховує значну методологічну складність. На перший погляд, усе виглядає доволі просто: існує туристична діяльність, є певні статистичні показники, відповідно можна виміряти рівень її розвитку. Проте подібне спрощення не дозволяє повною мірою відобразити сутність явища. Зелений туризм функціонує на перетині економічних, соціальних та екологічних процесів. Саме тому оцінювати його виключно через фінансові або кількісні параметри означає свідомо звужувати предмет дослідження.

У сучасній науковій літературі простежується тенденція до розширення спектра критеріїв оцінювання туристичної діяльності. І це цілком

закономірно. Якщо традиційний туризм тривалий час аналізувався переважно через показники туристичних потоків, доходів або зайнятості населення, то зелений туризм потребує врахування значно ширшого кола факторів. Екологічна якість території. Стан природних ресурсів. Рівень залучення місцевих громад. Ступінь антропогенного навантаження. Усе це стає невід'ємною частиною аналітичного процесу.

Тут виникає закономірне питання: чи можливо сформувати універсальну систему оцінювання розвитку зеленого туризму? Багато дослідників схильні відповідати ствердно. Проте така позиція видається дещо дискусійною. Надто різноманітними є природні умови регіонів. Надто відмінними – соціально-економічні характеристики територій. Те, що демонструє високу ефективність у гірських районах Карпат, не завжди може бути екстрапольоване на приморські або степові території. Відповідно, будь-яка спроба повністю уніфікувати систему показників стикається з об'єктивними обмеженнями [8, с.5].

Разом із тим певні загальні методологічні підходи все ж сформувалися. Одним із найбільш поширених є системний підхід. Його сутність полягає у розгляді зеленого туризму як складної відкритої системи, елементи якої перебувають у постійній взаємодії. Не окремий туристичний об'єкт. Не окреме господарство. Саме система. Зв'язки між природними ресурсами, місцевими громадами, туристами, органами управління та господарюючими суб'єктами. Такий підхід дозволяє уникнути надмірної фрагментації дослідження.

Особливість системного аналізу полягає також у можливості оцінювати не лише окремі показники, а й характер взаємозв'язків між ними. Наприклад, збільшення туристичного потоку може супроводжуватися зростанням доходів місцевого населення. Водночас – підвищенням антропогенного навантаження на природні комплекси. У такій ситуації позитивна динаміка одного показника ще не означає загального покращення стану туристичної системи. І ось чому комплексність аналізу набуває принципового значення.

Важливе місце посідає індикаторний підхід. Його популярність пояснюється відносною простотою практичного застосування. Дослідник формує систему показників, які характеризують різні аспекти розвитку зеленого туризму, після чого здійснює їхній аналіз у динаміці або порівнянні з іншими територіями. Проте навіть тут виникають певні труднощі.

Насамперед – питання вибору індикаторів. Які саме показники слід вважати ключовими? Кількість туристів? Обсяг туристичних послуг? Площу природоохоронних територій? Рівень зайнятості населення? Частку екологічно сертифікованих об'єктів? Єдиної відповіді не існує. Більше того, перелік індикаторів часто залежить від цілей конкретного дослідження.

У науковій практиці показники розвитку зеленого туризму зазвичай групуються за кількома напрямками. Перша група – економічні індикатори. До них належать доходи від туристичної діяльності, кількість суб'єктів господарювання у сфері туризму, рівень інвестицій, обсяги реалізованих туристичних послуг. Такі показники дозволяють оцінити економічну ефективність туристичного сектору [12, с.188].

Проте лише економічними параметрами обмежуватися недоцільно.

З одного боку, маємо зростання доходів від туристичної діяльності. З іншого – можливу деградацію природного середовища. Якщо остання перевищує допустимі межі, довгострокова ефективність туристичного розвитку опиняється під загрозою. Саме тому економічні індикатори потребують доповнення екологічними показниками.

До екологічних індикаторів найчастіше відносять стан природних екосистем, рівень забруднення навколишнього середовища, площу природоохоронних територій, інтенсивність використання природних ресурсів, обсяги утворення відходів, показники біорізноманіття. Важливість цих критеріїв важко переоцінити. Особливо в умовах регіонів із високою природною цінністю.

Карпатський регіон є яскравим прикладом. Значна концентрація туристичних потоків. Чутливі гірські екосистеми. Високий рівень

рекреаційного навантаження. За таких умов навіть незначні зміни екологічних параметрів можуть мати суттєві наслідки для функціонування туристичної системи.

Не менш важливими є соціальні показники. Тривалий час вони залишалися дещо недооціненими. І даремно. Адже зелений туризм функціонує не у вакуумі, а в конкретному соціальному середовищі. Саме місцеві громади забезпечують значну частину туристичних послуг, підтримують традиційні форми господарювання, зберігають культурну спадщину територій [10, с.90].

Тому до соціальних індикаторів доцільно відносити рівень зайнятості населення, участь місцевих жителів у туристичній діяльності, демографічні тенденції, рівень розвитку соціальної інфраструктури, ступінь задоволеності населення результатами туристичного розвитку. У певному сенсі саме ці показники дозволяють оцінити соціальну стійкість туристичної системи.

Окремого розгляду потребує ресурсний підхід до оцінювання розвитку зеленого туризму. Його основу становить аналіз природно-ресурсного потенціалу території. На перший погляд, такий підхід видається достатньо логічним. Чим більший ресурсний потенціал регіону, тим вищими повинні бути можливості туристичного розвитку. Проте ситуація не настільки проста.

Наявність ресурсів сама по собі ще не гарантує успіху. Можна володіти унікальними природними ландшафтами. Значними запасами рекреаційних ресурсів. Високим рівнем біологічного різноманіття. Але за відсутності належної інфраструктури чи ефективного управління туристичний потенціал залишатиметься нереалізованим. Саме тому сучасні дослідження дедалі частіше поєднують ресурсний та функціональний підходи.

Серед методів оцінювання особливе місце займає SWOT-аналіз. Його популярність пояснюється можливістю комплексного врахування внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку. Сильні сторони. Слабкі сторони. Можливості. Загрози. Здавалося б, доволі проста схема. Проте її аналітичний потенціал значно ширший.

За допомогою SWOT-аналізу можна не лише описати поточний стан туристичної системи, а й визначити перспективні напрями її розвитку. Особливо в умовах нестабільності. А сьогодні саме такі умови багато в чому визначають функціонування туристичної сфери України.

В останні роки дедалі більшого поширення набувають геоінформаційні методи дослідження. Використання геоінформаційних систем дозволяє здійснювати просторовий аналіз туристичних ресурсів, оцінювати доступність туристичних об'єктів, виявляти території з підвищеним антропогенним навантаженням. І ось чому цей напрям вважається одним із найбільш перспективних. Традиційні статистичні методи нерідко втрачають здатність відображати просторову неоднорідність туристичних процесів. Натомість ГІС-технології дозволяють візуалізувати результати досліджень та враховувати територіальні особливості розвитку зеленого туризму. Для Закарпатської області, де значення природно-географічних факторів є особливо високим, це має принципове значення [15, с.8].

Останнім часом у наукових дослідженнях активно використовується концепція сталого туризму як методологічна основа оцінювання. Її особливість полягає у необхідності досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними складовими розвитку. Саме балансу. Не домінування однієї складової над іншими. Втім, тут також виникає певна дискусія. Частина дослідників прагне розробити інтегральний показник сталості туристичного розвитку. Інші ставляться до такої ідеї обережніше. І небезпідставно. Надмірне агрегування інформації може приховувати суттєві відмінності між окремими аспектами розвитку. Наприклад, високі економічні результати здатні «маскувати» екологічні проблеми.

Таким чином, сучасні методичні підходи до оцінювання розвитку зеленого туризму характеризуються багатовимірністю та комплексністю. Найбільш ефективними виявляються не окремі методи, а їх поєднання. Системний аналіз. Індикаторний підхід. SWOT-аналіз. Геоінформаційні технології. Оцінка природно-ресурсного потенціалу.

## **РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

### **2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпатської області для розвитку зеленого туризму**

Серед регіонів України Закарпатська область посідає особливе місце за рівнем забезпеченості природними ресурсами, придатними для розвитку зеленого туризму. Водночас сама наявність природного потенціалу ще не означає автоматичного формування успішної туристичної системи. Тут необхідно уникати певного спрощення, яке іноді простежується навіть у наукових працях. Унікальні ландшафти – важливо. Значні площі лісів – безумовна перевага. Багатство біологічного різноманіття – також. Проте між наявністю ресурсів і реальним туристичним розвитком існує ціла система взаємопов'язаних чинників. Саме тому аналіз природно-ресурсного потенціалу доцільно розглядати не як опис окремих природних об'єктів, а як дослідження складної екологічної та рекреаційної системи.

Закарпатська область розташована на крайньому заході України та займає територію понад 12,7 тис. км<sup>2</sup>. Майже чотири п'ятих площі регіону припадає на гірські та передгірські території Українських Карпат. Уже сама ця обставина значною мірою детермінує специфіку природокористування, структуру господарської діяльності та можливості туристичного освоєння території [14, с.48].

Тут виникає закономірне питання: чому саме гірські ландшафти настільки часто розглядаються як базовий ресурс зеленого туризму? Відповідь не зводиться лише до їхньої естетичної привабливості. Значно важливішою є багатофункціональність таких територій. Гірські екосистеми забезпечують високий рівень біологічного різноманіття, формують специфічні кліматичні умови, виконують водоохоронні функції та створюють можливості для розвитку різноманітних форм рекреаційної діяльності. І ось

чому саме Карпати сьогодні залишаються одним із найбільш перспективних центрів зеленого туризму в Україні.

Особливе значення має рельєф області. Закарпаття характеризується складною орографічною структурою, до складу якої входять Полонинський, Вулканічний, Верховинський та Вододільний хребти. Значні перепади висот формують різноманіття природних комплексів. Від низинних ландшафтів Закарпатської рівнини до високогірних екосистем Чорногірського масиву. Таке поєднання створює умови для розвитку різних видів зеленого туризму. Пішохідного. Велосипедного. Етнографічного. Ландшафтно-пізнавального.

Не менш важливою складовою природно-ресурсного потенціалу виступають кліматичні ресурси регіону. Порівняно м'який клімат Закарпаття є одним із чинників, які забезпечують тривалий туристичний сезон. На відміну від багатьох інших областей України, де сезонність туристичної діяльності має яскраво виражений характер, у Закарпатті природні умови дозволяють здійснювати рекреаційну діяльність практично протягом усього року [14, с.49].

З одного боку, теплий період року сприяє розвитку екологічного та сільського туризму. З іншого – зимовий сезон відкриває можливості для активного відпочинку в гірських районах. Саме така багатосезонність значною мірою підвищує конкурентоспроможність регіону на внутрішньому туристичному ринку.

Однак кліматичний фактор має значення не лише для організації відпочинку. Значно важливішим є його вплив на формування природних ландшафтів та біорізноманіття. Адже саме ці компоненти становлять основу туристичної привабливості зеленого туризму. Без збереження природної автентичності території будь-які переваги кліматичного характеру поступово втрачатимуть свою цінність.

Центральне місце в структурі природних ресурсів області посідають лісові екосистеми. Лісистість Закарпаття перевищує середній показник по Україні майже в декілька разів. Ліси займають понад половину території

області. Причому значна їх частина представлена природними або близькими до природних угрупованнями.

Ця обставина заслуговує окремої уваги. У сучасних умовах багато європейських регіонів стикаються з проблемою втрати природних лісових масивів унаслідок господарської діяльності. Закарпаття ж зберігає значні площі старовікових букових лісів, частина яких включена до об'єктів світової природної спадщини ЮНЕСКО. Власне, саме наявність таких природних комплексів формує унікальність регіону та забезпечує його високу туристичну цінність.

Особливої уваги заслуговує біологічне різноманіття області. Закарпаття традиційно вважається одним із найбагатших регіонів України за видовим складом флори та фауни. Тут зосереджено значну кількість рідкісних, ендемічних та реліктових видів рослин і тварин. Для багатьох із них Карпати залишаються останнім природним осередком існування в межах країни.

У науковому середовищі іноді можна зустріти думку, що біорізноманіття має переважно природоохоронне значення. Така позиція видається дещо обмеженою. Біологічне різноманіття виконує не лише екологічну, а й рекреаційну функцію. Саме воно формує пізнавальну цінність території. Саме воно створює основу для розвитку екологічних маршрутів, науково-пізнавальних екскурсій та освітніх туристичних програм.

Окрему групу природних ресурсів становлять водні об'єкти. Територія області характеризується густою річковою мережею. Найбільше значення мають басейни річок Тиса, Уж, Латориця, Боржава та Ріка. У межах регіону нараховуються тисячі водотоків різного масштабу [18, с.105].

І ось тут знову виникає цікава особливість. У більшості туристичних досліджень водні ресурси оцінюються переважно через можливості розвитку водного туризму. Проте їх значення значно ширше. Водні екосистеми формують ландшафтну структуру території, підтримують екологічну рівновагу та створюють специфічні рекреаційні умови. Без них туристична привабливість Закарпаття була б принципово іншою.

Надзвичайно цінним компонентом природно-ресурсного потенціалу є мінеральні та термальні води. За кількістю та різноманітністю мінеральних джерел Закарпатська область належить до провідних регіонів України. Тут виявлено сотні джерел різного хімічного складу та лікувальних властивостей.

Особливість цих ресурсів полягає в їхній багатофункціональності. Вони використовуються не лише для санаторно-курортного лікування. Все частіше – як складова комплексного туристичного продукту. Поєднання природних ландшафтів, екологічно чистого середовища та рекреаційних можливостей мінеральних вод створює додаткові конкурентні переваги регіону. Важливе місце в структурі природно-ресурсного потенціалу займають об'єкти природно-заповідного фонду. Саме вони забезпечують збереження найбільш цінних природних комплексів області. До їх числа належать національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи та біосферні резервати.

Особливе значення має Карпатський біосферний заповідник. Його територія охоплює унікальні природні комплекси Карпатського регіону та виконує одночасно природоохоронну, наукову й освітню функції. Поряд із ним важливу роль відіграють Національний природний парк «Синевир» та Ужанський національний природний парк [21, с.134]. Значення природно-заповідного фонду для розвитку зеленого туризму важко переоцінити. Саме на таких територіях зберігаються найбільш цінні природні комплекси. Саме вони формують основу екологічного туризму. Разом із тим тут виникає певна суперечність. З одного боку, необхідність залучення туристів. З іншого – потреба збереження природних екосистем. Саме тому розвиток туризму на природоохоронних територіях потребує особливо виваженого підходу.

Окремо варто звернути увагу на ландшафтне різноманіття області. У межах відносно невеликої території представлені низинні, передгірські, гірські та високогірні природні комплекси. Подібна концентрація ландшафтного різноманіття є досить рідкісним явищем у європейському масштабі. Це означає можливість формування різнопланових туристичних

маршрутів. Це означає високий рівень естетичної привабливості території. Це означає потенціал для розвитку практично всіх форм зеленого туризму – від агротуризму до природничо-пізнавального туризму.

Таким чином, природно-ресурсний потенціал Закарпатської області характеризується високим рівнем різноманітності, екологічної цінності та рекреаційної привабливості. Поєднання гірських ландшафтів, значних лісових масивів, багатого біологічного різноманіття, водних ресурсів, мінеральних джерел та розгалуженої мережі природоохоронних територій формує потужну основу для розвитку зеленого туризму. Водночас перспективи використання цього потенціалу безпосередньо залежать від ефективності природоохоронної політики, раціонального природокористування та здатності регіону забезпечувати баланс між туристичним освоєнням території та збереженням її природної спадщини. Саме в цьому, зрештою, і полягає головний виклик сучасного розвитку зеленого туризму в Закарпатській області.

## **2.2. Аналіз сучасного стану зеленого туризму в Закарпатській області**

Сучасний стан розвитку зеленого туризму в Закарпатській області характеризується поєднанням позитивних тенденцій і водночас низки структурних проблем, які значною мірою визначають перспективи функціонування галузі в майбутньому. При цьому було б помилкою оцінювати ситуацію виключно через показники туристичних потоків або кількість закладів розміщення. Картина значно складніша. У певному сенсі навіть суперечлива. Адже зелений туризм сьогодні перебуває під впливом різноспрямованих економічних, соціальних, екологічних та безпекових чинників.

Закарпатська область традиційно належить до регіонів України, де природно-рекреаційний потенціал поєднується з відносно сприятливими

умовами для розвитку туристичної діяльності. Однак лише ресурсної забезпеченості недостатньо. Важливими стають організаційні механізми, рівень розвитку інфраструктури, якість управлінських рішень та адаптивність туристичної системи до зовнішніх викликів. Саме ці компоненти сьогодні дедалі більше детермінують ефективність функціонування зеленого туризму.

Упродовж останніх двох десятиліть зелений туризм у Закарпатті поступово трансформувався з локального виду підприємницької діяльності в один із важливих напрямів регіонального розвитку. Особливо помітними ці процеси стали після активізації внутрішнього туризму в Україні. Значною мірою цьому сприяли природна привабливість регіону, етнокультурне різноманіття та розвиток приватної туристичної ініціативи.

Тут виникає закономірне питання: чи можна стверджувати, що зелений туризм у Закарпатській області вже сформувався як цілісна система? Частково – так. Але лише частково. З одного боку, маємо розвинену мережу сільських садиб, туристичних господарств, екологічних маршрутів та локальних туристичних продуктів. З іншого – спостерігаються фрагментарність розвитку, нерівномірність просторового розподілу туристичних об'єктів та недостатній рівень координації між окремими учасниками туристичного ринку.

Однією з найбільш характерних особливостей сучасного стану зеленого туризму є домінування малого підприємництва (табл. 2.1).

Дані таблиці 2.1. демонструють стійку тенденцію до зростання кількості суб'єктів зеленого туризму в Закарпатській області. Упродовж 2020–2025 рр. кількість садиб збільшилася зі 315 до 491 одиниці, що свідчить про підвищення зацікавленості місцевого населення у розвитку туристичної діяльності. Одночасно спостерігається позитивна динаміка туристичних потоків та рівня завантаженості садиб. Особливо помітним є зростання попиту після 2022 року, що пов'язано з переорієнтацією значної частини внутрішнього туризму на відносно безпечні західні регіони України.

Таблиця 2.1.

Динаміка розвитку суб'єктів зеленого туризму в Закарпатській області у 2020–2025 рр. [32, с.80]

| Рік  | Кількість садиб<br>зеленого туризму, од. | Кількість туристів,<br>тис. осіб | Середня заповнюваність<br>садиб, % |
|------|------------------------------------------|----------------------------------|------------------------------------|
| 2020 | 315                                      | 82,4                             | 41                                 |
| 2021 | 347                                      | 96,8                             | 48                                 |
| 2022 | 389                                      | 118,5                            | 57                                 |
| 2023 | 432                                      | 139,7                            | 61                                 |
| 2024 | 468                                      | 152,3                            | 65                                 |
| 2025 | 491                                      | 164,8                            | 68                                 |

Значна частина туристичних послуг надається сімейними господарствами або невеликими приватними садибами. Саме вони становлять основу туристичної інфраструктури багатьох гірських громад області [33, с.67].

У цьому контексті варто звернути увагу на одну важливу обставину. На відміну від великих туристичних комплексів, малі форми господарювання забезпечують більш тісний зв'язок із місцевим природним та культурним середовищем. Турист отримує не лише послугу проживання. Значно більше. Досвід взаємодії з традиційним укладом життя, локальною кухнею, ремеслами та природними ландшафтами. Саме ця особливість багато в чому визначає конкурентні переваги зеленого туризму.

Водночас надмірна орієнтація на дрібні форми підприємництва породжує певні труднощі. Насамперед – обмеженість фінансових ресурсів. Не всі власники туристичних садиб мають можливість модернізувати інфраструктуру, впроваджувати сучасні екологічні технології або здійснювати активне просування своїх послуг на ринку. І ось чому питання підтримки малого туристичного бізнесу набуває особливої актуальності.

Просторовий аналіз розвитку зеленого туризму свідчить про його нерівномірне поширення територією області (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Територіальний розподіл об'єктів зеленого туризму в Закарпатській області у 2025 р. [34, с.93]

| Туристичний район   | Кількість садиб,<br>од. | Частка від загальної<br>кількості, % |
|---------------------|-------------------------|--------------------------------------|
| Рахівський          | 132                     | 26,9                                 |
| Міжгірський         | 98                      | 20,0                                 |
| Синевирський напрям | 85                      | 17,3                                 |
| Воловецький         | 74                      | 15,1                                 |
| Ужгородський        | 54                      | 11,0                                 |
| Інші території      | 48                      | 9,7                                  |
| Разом               | 491                     | 100,0                                |

Результати таблиці 2.2. свідчать про значну просторову концентрацію туристичних об'єктів у гірських районах області. Майже половина всіх садиб функціонує в межах Рахівського та Міжгірського напрямів. Така ситуація пояснюється високою природною привабливістю цих територій, наявністю розвиненої мережі туристичних маршрутів та значною кількістю природних атракцій. Водночас нерівномірність розміщення туристичних об'єктів може створювати додаткове антропогенне навантаження на окремі території.

Найбільш активно туристична діяльність розвивається в гірських районах. Насамперед у межах територій, прилеглих до Синевирського, Рахівського, Міжгірського та Воловецького напрямів. Саме тут зосереджена значна частина туристичних маршрутів, рекреаційних об'єктів та природних атракцій.

Причини такої концентрації цілком зрозумілі. Саме гірські території характеризуються найбільшою ландшафтною різноманітністю, високим рівнем природної збереженості та значною рекреаційною привабливістю.

Водночас подібна територіальна асиметрія породжує і певні ризики. Надмірне туристичне навантаження на окремі локації. Нерівномірний розподіл економічних вигод між громадами. Посилення екологічного тиску на найбільш популярні маршрути.

Останніми роками дедалі більшого значення набуває розвиток тематичних форм зеленого туризму (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Популярність основних видів зеленого туризму серед відвідувачів Закарпатської області у 2025 р. [40, с.114]

| Вид туризму                                 | Частка туристів, % |
|---------------------------------------------|--------------------|
| Екотуризм                                   | 31                 |
| Агротуризм                                  | 24                 |
| Гастрономічний туризм                       | 18                 |
| Етнографічний туризм                        | 15                 |
| Активний відпочинок у природному середовищі | 12                 |

Із таблиці 2.3 ми бачимо, що найбільш затребуваним напрямом залишається екотуризм, частка якого становить 31 % від загального туристичного попиту. Високі показники агротуризму підтверджують зростаючий інтерес туристів до сільського способу життя та локальних традицій. Водночас гастрономічний і етнографічний туризм поступово перетворюються на важливі складові туристичного продукту регіону, що сприяє диверсифікації туристичних послуг.

Якщо раніше переважала модель відпочинку, орієнтована переважно на природні ландшафти, то сьогодні туристичний продукт стає більш диверсифікованим. Агротуризм. Гастрономічний туризм. Етнографічний туризм. Екологічні освітні маршрути. І це означає поступове розширення функціональних можливостей туристичної галузі.

Особливо цікавою видається тенденція до інтеграції туристичних послуг із локальним виробництвом. Туристичні господарства дедалі частіше

пропонують продукцію власного виробництва, знайомлять відвідувачів із традиційними технологіями ведення господарства, залучають туристів до сільськогосподарських робіт. На перший погляд – незначний елемент туристичного продукту. Насправді ж важливий механізм підтримки місцевої економіки.

Не можна оминати й питання інфраструктурного забезпечення зеленого туризму (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Оцінка інфраструктурного забезпечення зеленого туризму в окремих районах Закарпатської області [41, с.8]

| Район               | Транспортна<br>доступність<br>(1–5 балів) | Якість<br>туристичних<br>послуг (1–5 балів) | Цифрова<br>доступність<br>(1–5 балів) |
|---------------------|-------------------------------------------|---------------------------------------------|---------------------------------------|
| Ужгородський        | 5                                         | 5                                           | 5                                     |
| Рахівський          | 4                                         | 4                                           | 3                                     |
| Міжгірський         | 3                                         | 4                                           | 3                                     |
| Воловецький         | 4                                         | 4                                           | 4                                     |
| Синевирський напрям | 3                                         | 5                                           | 3                                     |

Із таблиці 2.4 ми бачимо, що оцінка інфраструктурного забезпечення свідчить про існування суттєвих територіальних відмінностей. Найвищі показники спостерігаються в Ужгородському районі, який характеризується розвинутою транспортною та цифровою інфраструктурою. Водночас окремі гірські території демонструють нижчий рівень доступності, що обмежує можливості туристичного розвитку та потребує додаткових інвестицій.

Саме тут спостерігаються найбільш відчутні диспропорції. Частина туристичних територій характеризується достатньо розвинутою транспортною доступністю та високою якістю послуг. Інші ж стикаються з проблемами дорожньої інфраструктури, недостатнім рівнем благоустрою або обмеженими можливостями цифрової комунікації.

З одного боку, природна віддаленість окремих територій може розглядатися як елемент їхньої туристичної привабливості. З іншого – надмірна ізольованість стримує розвиток туристичного бізнесу та обмежує доступ до потенційних ринків. Саме тому пошук балансу між доступністю та збереженням природної автентичності залишається одним із ключових завдань розвитку зеленого туризму.

Важливим показником сучасного стану галузі є активізація діяльності територіальних громад. Після проведення адміністративно-територіальної реформи місцеві органи самоврядування отримали ширші можливості щодо управління туристичними ресурсами. У багатьох громадах туризм почав розглядатися як один із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку [43, с. 234].

Однак тут також не все однозначно. Наявність стратегічних документів ще не гарантує їх ефективної реалізації. У деяких випадках туристичне планування залишається фрагментарним. У деяких – бракує фінансових ресурсів. А інколи – професійних кадрів, здатних забезпечити комплексне управління туристичним розвитком територій.

Особливої уваги заслуговує екологічний аспект функціонування зеленого туризму. У науковій літературі доволі часто зелений туризм автоматично ототожнюється з екологічно безпечним видом діяльності. Проте така позиція потребує певного уточнення. Сам факт здійснення туристичної діяльності в природному середовищі ще не гарантує відсутності негативного впливу на екосистеми.

Навпаки. Збільшення туристичних потоків нерідко супроводжується зростанням обсягів побутових відходів, ущільненням рекреаційного навантаження, порушенням природних комплексів та деградацією окремих туристичних маршрутів. Особливо помітними ці процеси стають у межах популярних природоохоронних територій.

Саме тому сучасний стан зеленого туризму доцільно оцінювати не лише через економічні результати, але й через показники екологічної

стійкості (табл. 2.5). І ось чому цей аспект дедалі частіше стає предметом наукових дискусій.

Таблиця 2.5

Основні проблеми розвитку зеленого туризму в Закарпатській області  
(за результатами експертної оцінки) [11, с.125]

| Проблема                                            | Частка експертів, які вважають<br>проблему суттєвою, % |
|-----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| Недостатній розвиток транспортної<br>інфраструктури | 82                                                     |
| Екологічне навантаження на популярні<br>маршрути    | 76                                                     |
| Обмежені фінансові ресурси малого бізнесу           | 73                                                     |
| Недостатня маркетингова підтримка                   | 68                                                     |
| Нестача кваліфікованих кадрів                       | 61                                                     |
| Нерівномірність туристичного розвитку<br>територій  | 57                                                     |

Із таблиці 2.5 ми помітили, що найбільш гострою проблемою експерти визначають недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури. Високі показники також мають екологічні ризики та фінансові труднощі суб'єктів малого підприємництва. Отримані результати підтверджують необхідність комплексної регіональної політики, спрямованої одночасно на модернізацію інфраструктури, підтримку місцевого бізнесу та забезпечення екологічної стійкості туристичної діяльності.

Суттєвий вплив на розвиток зеленого туризму справляють сучасні інформаційні технології. За останні роки відбулося значне розширення цифрової присутності туристичних об'єктів. Онлайн-бронювання. Соціальні мережі. Віртуальні туристичні маршрути. Цифровий маркетинг. Усе це сприяє підвищенню доступності туристичних послуг та формуванню позитивного іміджу регіону.

Проте цифровізація також має свої обмеження. Не всі туристичні господарства однаково інтегровані в цифровий простір. Особливо це стосується віддалених гірських територій. Відповідно, нерівномірність цифрового розвитку стає ще одним фактором, який впливає на конкурентоспроможність окремих суб'єктів туристичної діяльності.

Окремо варто відзначити зростання ролі внутрішнього туризму. Саме внутрішній турист сьогодні формує основний попит на послуги зеленого туризму в Закарпатській області. Ця тенденція стала особливо помітною після початку повномасштабної війни та суттєвої трансформації туристичних потоків у межах країни [12, с.190].

Загалом сучасний стан зеленого туризму в Закарпатській області можна охарактеризувати як динамічний і такий, що перебуває на етапі подальшої структурної трансформації. Галузь демонструє значний потенціал розвитку, спираючись на унікальні природні ресурси, активність місцевих громад та зростання попиту на екологічно орієнтовані форми відпочинку. Водночас зберігаються проблеми інфраструктурного забезпечення, територіальної нерівномірності розвитку, екологічних ризиків та недостатньої координації між учасниками туристичного ринку. Саме тому подальший розвиток зеленого туризму в регіоні потребує комплексного підходу, який поєднуватиме економічну ефективність, екологічну відповідальність та соціальну орієнтованість туристичної діяльності.

### **2.3. Вплив воєнного стану на розвиток зеленого туризму регіону**

Запровадження воєнного стану в Україні стало одним із наймасштабніших викликів для функціонування туристичної сфери за весь період незалежності держави. Особливо помітними виявилися зміни у структурі внутрішнього туризму, територіальному розподілі туристичних потоків та пріоритетах споживачів туристичних послуг. Водночас вплив війни на розвиток зеленого туризму в Закарпатській області не можна

оцінювати виключно в негативному контексті. Картина складніша. Значно складніша. Поряд із очевидними ризиками та обмеженнями сформувалися нові можливості, які ще кілька років тому важко було прогнозувати.

На перших етапах повномасштабного вторгнення туристична галузь України фактично опинилася в стані глибокої кризи. Значна частина туристичних підприємств припинила діяльність. Туристичні потоки різко скоротилися. Пріоритети населення змінилися кардинально. За таких умов багато дослідників прогнозували тривалу стагнацію всієї сфери туризму. Проте подальший розвиток подій продемонстрував іншу тенденцію. Не відновлення у класичному розумінні. Швидше – трансформацію.

Особливо це стало помітним у західних регіонах України. І насамперед у Закарпатській області. Віддаленість від зони активних бойових дій, відносно стабільна безпекова ситуація та наявність розвиненого природно-рекреаційного потенціалу створили передумови для переорієнтації значної частини внутрішнього туристичного попиту саме на цей регіон.

Тут виникає закономірне питання: чи можна розглядати воєнний стан як фактор стимулювання розвитку зеленого туризму? На перший погляд, сама постановка такого питання може здатися суперечливою. Війна і розвиток туризму – поняття, що традиційно сприймаються як взаємовиключні. Однак реальні процеси нерідко виявляються складнішими за теоретичні моделі [22, с.134].

З одного боку, маємо об'єктивні обмеження. Невизначеність майбутнього. Скорочення доходів населення. Погіршення інвестиційного клімату. Зростання операційних витрат туристичного бізнесу. З іншого – суттєве збільшення попиту на внутрішній відпочинок у безпечних регіонах країни. Саме ця суперечність значною мірою визначає сучасну динаміку розвитку зеленого туризму в Закарпатті.

Одним із найбільш відчутних наслідків воєнного стану стала зміна географії туристичних потоків. До 2022 року значна частина внутрішнього туризму була орієнтована на приморські регіони України. Відпочинок на

узбережжі Чорного та Азовського морів формував вагому частину національного туристичного ринку. Після початку повномасштабної війни ситуація змінилася кардинально [22, с.135].

Втрата доступу до багатьох традиційних туристичних територій спричинила концентрацію туристичного попиту в західних областях. Закарпаття опинилося серед головних бенефіціарів цих процесів. Саме сюди почали переміщуватися як короткострокові туристичні поїздки, так і довготривале рекреаційне перебування громадян.

Особливістю сучасного етапу стало формування нової мотиваційної структури туристичного попиту. Якщо раніше туристи переважно орієнтувалися на розваги, активний відпочинок або оздоровлення, то в умовах війни на перший план дедалі частіше виходять психологічна безпека, емоційне відновлення та потреба тимчасово дистанціюватися від інформаційного навантаження.

І ось чому саме зелений туризм отримав додаткові конкурентні переваги. Природне середовище. Відносна віддаленість від урбанізованих територій. Можливість контакту з природою. Спокійні форми дозвілля. Усе це почало сприйматися не просто як елемент туристичної послуги, а як ресурс психологічної стабілізації населення. Фактично зелений туризм частково почав виконувати соціально-терапевтичну функцію.

Водночас збільшення туристичного попиту спричинило і низку нових викликів. Насамперед – навантаження на місцеву інфраструктуру. Частина громад області зіткнулася з необхідністю одночасно забезпечувати потреби місцевого населення, внутрішньо переміщених осіб та туристів. За таких умов традиційні механізми управління туристичною діяльністю не завжди виявлялися достатньо ефективними.

Особливої уваги заслуговує питання внутрішньо переміщених осіб. Закарпатська область стала одним із регіонів, які прийняли значну кількість громадян, змушених залишити місця постійного проживання. Цей процес певною мірою трансформував структуру використання туристичної

інфраструктури. Частина туристичних садиб і закладів розміщення тимчасово виконувала соціальну функцію. Частина підприємців переорієнтовувала свою діяльність на підтримку переселенців. Частина туристичних об'єктів використовувалася як центри гуманітарної допомоги. Такі зміни не лише вплинули на економіку туризму, але й продемонстрували високий рівень соціальної відповідальності місцевих громад.

Економічні наслідки воєнного стану для зеленого туризму також мають подвійний характер. У науковому середовищі іноді домінує думка про однозначно негативний вплив війни на туристичну сферу. Проте результати аналізу регіонального розвитку свідчать про більш неоднозначну ситуацію.

Для окремих суб'єктів господарювання воєнний період став часом суттєвого розширення попиту. Підвищення завантаженості садиб. Зростання кількості бронювань. Розширення спектра туристичних послуг. Особливо помітними ці процеси були у 2022–2024 роках [24, с.726].

Однак існує й інша сторона проблеми. Зростання попиту супроводжувалося підвищенням вартості енергоносіїв, транспортних послуг, будівельних матеріалів та продуктів харчування. Відповідно, зростали й витрати туристичних господарств. У деяких випадках темпи збільшення витрат випереджали темпи зростання доходів. Саме тому оцінка економічної ефективності туристичного бізнесу в умовах війни потребує особливо обережного підходу.

Окремий аспект – кадрове забезпечення галузі. Воєнний стан суттєво вплинув на ринок праці. Частина працівників була мобілізована до лав Збройних Сил України. Частина змінила сферу зайнятості. Частина виїхала за кордон. У результаті багато туристичних підприємств зіткнулися з дефіцитом кваліфікованого персоналу.

Тут виникає ще одна цікава тенденція. Поряд із кадровими втратами спостерігалось й поповнення людського потенціалу регіону за рахунок переселенців. Деякі з них започатковували власні туристичні ініціативи або

долучалися до діяльності місцевого бізнесу. Це означає, що війна водночас і послаблювала, і частково оновлювала кадрову структуру галузі.

Не менш важливими є екологічні наслідки розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану. На перший погляд, безпечні західні регіони не зазнали прямих екологічних втрат, характерних для територій активних бойових дій. Проте непрямі наслідки все ж проявляються досить помітно.

Збільшення туристичних потоків призводить до підвищення антропогенного навантаження на природні комплекси. Більше відвідувачів. Більше відходів. Більше навантаження на туристичні маршрути та природоохоронні території. Особливо чутливими виявляються високогірні екосистеми Карпатського регіону [23, с.110].

З одного боку, маємо необхідність підтримувати розвиток туристичної економіки. З іншого – потребу зберігати природні ресурси для майбутніх поколінь. Саме цей баланс сьогодні стає одним із головних завдань регіональної екологічної політики.

Особливого значення набуває цифровізація туристичної діяльності. В умовах війни інформаційна безпека, оперативне інформування туристів та дистанційне бронювання послуг стали важливими складовими функціонування галузі. Значна частина туристичних підприємств активізувала використання соціальних мереж, електронних платформ та цифрових маркетингових інструментів.

Цей процес не був випадковим. Воєнний стан підвищив значення оперативної комунікації між туристичними об'єктами та потенційними відвідувачами. Актуальна інформація про безпекову ситуацію. Умови проживання. Транспортну доступність. Саме такі фактори почали дедалі більше впливати на прийняття туристичних рішень.

Окремо варто розглянути роль територіальних громад. У багатьох випадках саме громади стали ключовими суб'єктами адаптації туристичної сфери до нових умов. Розробка локальних програм розвитку. Підтримка малого бізнесу. Популяризація туристичних маршрутів. Організація

культурних заходів. Подібна діяльність сприяла збереженню туристичної активності навіть в умовах загальнонаціональної нестабільності.

Проте можливості громад також мають свої межі. Обмеженість фінансових ресурсів. Скорочення бюджетних надходжень. Необхідність фінансування соціальних та оборонних потреб. Усе це впливає на масштаби реалізації туристичних проєктів.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває концепція стійкості туристичних систем. Якщо раніше основна увага приділялася економічній ефективності туристичної діяльності, то сьогодні пріоритет зміщується в бік адаптивності та здатності функціонувати в кризових умовах.

І ось чому досвід Закарпатської області заслуговує на особливу увагу.

Регіон продемонстрував відносно високий рівень адаптації до нових викликів. Туристичний сектор не лише зберіг значну частину свого потенціалу, але й зміг частково переорієнтуватися на нові потреби суспільства. Відпочинок і рекреація. Соціальна підтримка. Психологічне відновлення. Локальний економічний розвиток. Функції зеленого туризму стали значно ширшими, ніж до початку війни [25, с.26].

Таким чином, вплив воєнного стану на розвиток зеленого туризму Закарпатської області має комплексний і суперечливий характер. Війна створила численні економічні, соціальні та організаційні ризики, проте одночасно сприяла переорієнтації внутрішнього туристичного попиту на західні регіони України. У результаті зелений туризм Закарпаття отримав новий імпульс розвитку, хоча цей розвиток супроводжується підвищенням навантаженням на природні ресурси, інфраструктуру та місцеві громади. Саме тому подальша ефективність функціонування галузі залежатиме від здатності забезпечити баланс між економічними інтересами, екологічною безпекою та потребами суспільства в умовах воєнного стану й майбутнього післявоєнного відновлення.

## 2.4. Мета, завдання, об'єкт і предмет досліджень

**Мета** дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей розвитку зеленого туризму в Закарпатській області в період воєнного стану, оцінці його екологічних, соціально-економічних та природоохоронних аспектів, а також обґрунтуванні перспективних напрямів сталого розвитку галузі в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. Розкрити сутність, основні принципи та особливості зеленого туризму в контексті концепції сталого розвитку.
2. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення розвитку зеленого туризму в Україні.
3. Дослідити сучасні методичні підходи до оцінювання розвитку зеленого туризму.
4. Охарактеризувати природно-ресурсний потенціал Закарпатської області як основу розвитку зеленого туризму та його сучасний стан.
5. Визначити особливості впливу воєнного стану на функціонування та розвиток зеленого туризму регіону.
6. Обґрунтувати стратегічні напрями розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану.
7. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення розвитку зеленого туризму в Закарпатській області з урахуванням принципів сталого природокористування та потреб післявоєнного відновлення.

**Об'єктом** дослідження є процес розвитку зеленого туризму як складової сталого використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

**Предметом** дослідження є екологічні, соціально-економічні та організаційні особливості розвитку зеленого туризму в Закарпатській області в умовах воєнного стану.

**Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Теоретичну основу роботи становлять методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації наукових джерел для вивчення теоретичних засад зеленого туризму. Метод порівняльного аналізу використано для дослідження нормативно-правового забезпечення та особливостей розвитку зеленого туризму в Україні. Статистичний метод застосовано для аналізу показників туристичної діяльності та оцінки динаміки туристичних потоків у Закарпатській області. Методи SWOT-аналізу та стратегічного аналізу використано для визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку зеленого туризму регіону. Картографічний та описовий методи застосовано для характеристики природно-ресурсного потенціалу області. На основі системного підходу здійснено оцінку екологічних наслідків розвитку зеленого туризму та обґрунтовано перспективні напрями його вдосконалення.

**Практичне значення** одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих рекомендацій органами місцевого самоврядування, туристичними підприємствами, власниками сільських садиб, природоохоронними установами та громадськими організаціями під час розроблення регіональних програм розвитку туризму, стратегій сталого розвитку територій та заходів із збереження природного середовища Закарпатської області. Отримані результати можуть бути використані також у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін екологічного, туристичного та природоохоронного спрямування.

### **РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

#### **3.1. Оцінка екологічних наслідків розвитку зеленого туризму в регіоні**

Розвиток зеленого туризму в Закарпатській області традиційно розглядається як один із найбільш перспективних напрямів забезпечення сталого використання природних ресурсів та соціально-економічного розвитку територій. Проте сама по собі належність певного виду туристичної діяльності до категорії «зеленого» ще не означає його абсолютної екологічної безпечності. Саме тут починається одна з найбільш дискусійних площин сучасних наукових досліджень. Частина дослідників схильна розглядати зелений туризм майже як синонім екологічно дружньої діяльності. Інші – більш обережні у висновках. І, на нашу думку, небезпідставно.

Екологічний ефект туристичної діяльності ніколи не є однозначним. Особливо у випадку регіонів із високою концентрацією природних ресурсів та унікальних екосистем. Саме таким регіоном виступає Закарпатська область. Тут поєднуються гірські ландшафти, ліси, природоохоронні території, водні ресурси, традиційні агроландшафти та значна кількість об'єктів природної спадщини. Усе це формує потужний рекреаційний потенціал. Але водночас – підвищену екологічну вразливість [26, с.12].

Тут виникає закономірне питання: чи сприяє зелений туризм збереженню природного середовища, чи, навпаки, поступово посилює антропогенне навантаження на нього? Відповідь не може бути лінійною. Надто багато змінних. Надто різні масштаби впливу. І ось чому оцінка екологічних наслідків потребує комплексного підходу.

Передусім необхідно відзначити позитивні екологічні ефекти розвитку зеленого туризму. У багатьох випадках саме туристична діяльність стає

економічною альтернативою природоруйнівним формам господарювання. Якщо громада отримує стабільний дохід від туристичних послуг, потреба в надмірній експлуатації природних ресурсів частково зменшується. Лісові масиви починають розглядатися не лише як джерело деревини. Річки – не лише як водний ресурс. Гірські ландшафти – не просто як територія для господарського освоєння. Формується нова система цінностей. Економічна вигода дедалі частіше пов'язується зі збереженням природного середовища.

Особливо помітними такі процеси є в межах гірських громад Закарпаття. Раніше основою місцевої економіки нерідко виступали лісозаготівля, заготівля природних ресурсів або сезонна трудова міграція населення. Сьогодні ситуація поступово змінюється. Туристичні послуги дедалі частіше забезпечують додаткові джерела доходів. Це означає, що економічна зацікавленість місцевих жителів у підтриманні належного екологічного стану територій починає посилюватися [30].

Разом із тим було б помилкою ідеалізувати цей процес.

Збільшення туристичних потоків неминуче супроводжується зростанням антропогенного навантаження на природні комплекси. Причому масштаби такого впливу нерідко недооцінюються. Туристичні маршрути поступово розширюються. Ґрунтовий покрив ущільнюється. Відбувається локальне пошкодження рослинності. Посилюються процеси ерозії. У межах окремих природних територій уже сьогодні можна спостерігати ознаки деградації екосистем.

Особливо чутливими до туристичного навантаження залишаються високогірні райони Українських Карпат. Їхні екосистеми характеризуються відносно низькою здатністю до самовідновлення. Інакше кажучи, будь-які порушення накопичуються значно швидше, ніж можуть бути компенсовані природними механізмами регенерації. Це означає, що навіть помірне збільшення кількості відвідувачів здатне викликати довгострокові екологічні наслідки.

З одного боку, маємо економічні вигоди від розвитку туризму. З іншого – ризику втрати природного капіталу. Саме навколо цієї суперечності сьогодні формується значна частина наукових дискусій [31, с.47].

Важливим компонентом екологічного аналізу виступає оцінка впливу туристичної діяльності на лісові екосистеми регіону. Закарпатська область належить до найбільш заліснених регіонів України. Ліси виконують не лише ресурсну, а й кліматорегулюючу, водоохоронну та рекреаційну функції. Водночас значна частина туристичних маршрутів проходить саме через лісові території.

У результаті збільшення відвідуваності зростає ризик пошкодження підліску, ущільнення ґрунтів та порушення природного водного режиму. На перший погляд такі зміни можуть здаватися незначними. Однак при тривалому накопиченні ефектів виникають суттєві екологічні трансформації. І ось чому навіть незначні локальні порушення потребують постійного моніторингу.

Окремої уваги заслуговує проблема утворення відходів. У науковій літературі вона часто згадується як супутній фактор туристичного розвитку. Насправді ж її значення набагато ширше. Кількість відходів безпосередньо корелює зі зростанням туристичних потоків. Особливо у періоди пікового навантаження.

У багатьох туристичних локаціях області система поводження з відходами ще не повною мірою адаптована до сезонних коливань кількості відвідувачів. У результаті виникають перевантаження контейнерних майданчиків, несанкціоновані місця накопичення сміття та ризику забруднення природних територій. Особливо актуальною ця проблема стає для віддалених гірських маршрутів [27, с.130].

Не менш складною є ситуація з використанням водних ресурсів. Розширення туристичної інфраструктури закономірно супроводжується збільшенням водоспоживання. Водночас окремі гірські населені пункти вже сьогодні стикаються з обмеженістю місцевих водних ресурсів. Тут виникає

закономірне питання: наскільки існуюча система водокористування здатна витримати подальше зростання туристичних потоків?

Однозначної відповіді поки що немає.

Проте окремі дослідження свідчать про необхідність модернізації систем водопостачання та водовідведення в туристично привабливих громадах. Інакше ризики локального виснаження водних ресурсів можуть поступово посилюватися.

Значний інтерес становить також вплив зеленого туризму на біорізноманіття регіону. Закарпатська область характеризується високим рівнем видової різноманітності флори та фауни. Частина природних комплексів входить до складу природно-заповідного фонду. Частина – до міжнародних природоохоронних мереж.

Саме тому будь-які зміни режиму використання територій повинні оцінюватися через призму збереження біологічного різноманіття. Проте на практиці цей принцип не завжди реалізується належним чином. Іноді туристичні маршрути прокладаються без урахування екологічної чутливості територій. Іноді бракує ефективного контролю за поведінкою відвідувачів. А іноді – достатнього фінансування природоохоронних заходів.

Необхідно також враховувати наслідки розвитку транспортної інфраструктури. Сам по собі зелений туризм передбачає відносно низький рівень техногенного впливу. Однак доступ до туристичних об'єктів часто потребує будівництва або реконструкції доріг, облаштування паркувальних майданчиків, розширення мереж інженерних комунікацій. Усе це супроводжується додатковим навантаженням на довкілля [28, с.226].

Тут виникає певний парадокс.

Для розвитку туризму необхідна інфраструктура. Проте саме інфраструктурне освоєння територій нерідко стає джерелом екологічних ризиків. Знайти баланс між цими двома потребами досить складно. Але саме такий баланс і визначає перспективи сталого розвитку регіону.

Особливого значення в сучасних умовах набуває вплив воєнного стану на екологічні процеси. Частина дослідників вважає, що збільшення туристичних потоків у західних регіонах України призвело до додаткового антропогенного навантаження на природні екосистеми. Інші наголошують на позитивному соціально-економічному ефекті такого зростання. Насправді обидві позиції мають раціональне підґрунтя.

Після 2022 року Закарпатська область стала одним із головних центрів внутрішнього туризму. Відповідно, навантаження на рекреаційні території помітно зросло. Більше туристів. Більше транспортних переміщень. Більше використання природних ресурсів. Це означає, що питання екологічного моніторингу набуло ще більшої актуальності [29].

Водночас зелений туризм сприяв збереженню економічної активності місцевих громад та підтриманню зайнятості населення. І ось чому екологічна оцінка не може обмежуватися лише аналізом негативних наслідків. Необхідно враховувати й соціально-економічні вигоди, які опосередковано впливають на стан довкілля.

Важливим індикатором екологічної стійкості виступає рівень екологічної свідомості учасників туристичної діяльності. Саме тут зелений туризм має суттєву перевагу порівняно з багатьма іншими формами рекреації. Освітня функція. Інформаційна функція. Формування екологічної культури. Такі ефекти складно виміряти статистично, але їхній вплив є досить відчутним.

Туристи, які беруть участь в екологічних маршрутах, знайомляться з природоохоронними практиками, місцевими екосистемами та принципами відповідального природокористування. У довгостроковій перспективі це може детермінувати позитивні зміни екологічної поведінки населення.

Проте навіть найкращі просвітницькі заходи не здатні повністю компенсувати відсутність ефективного управління. Саме тому одним із ключових напрямів подальшого розвитку повинна стати система екологічного моніторингу туристичних територій. Моніторинг рекреаційного

навантаження. Моніторинг стану водних ресурсів. Моніторинг біорізноманіття. Без таких інструментів об'єктивна оцінка екологічних наслідків буде неможливою.

Таким чином, розвиток зеленого туризму в Закарпатській області формує складний комплекс екологічних наслідків, серед яких наявні як позитивні, так і негативні компоненти. Позитивний вплив проявляється через стимулювання збереження природних ресурсів, підвищення екологічної свідомості населення та створення економічних передумов для підтримки природоохоронної діяльності. Водночас збільшення туристичних потоків супроводжується посиленням антропогенного навантаження на лісові екосистеми, водні ресурси, біорізноманіття та природні ландшафти регіону. Це означає, що подальший розвиток зеленого туризму повинен базуватися не лише на економічних показниках ефективності, але й на принципах екологічної збалансованості, адаптивного управління та довгострокового збереження природного капіталу Закарпатської області.

### **3.2. Стратегічні напрями розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану**

Стратегічне планування розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану – не просто наукова конструкція. Швидше, поле напруги. Між економічною необхідністю, екологічною обережністю та безпековими обмеженнями. І ось тут виникає перший методологічний розрив: традиційні моделі сталого туризму, що працювали у відносно стабільних соціально-економічних умовах, сьогодні потребують суттєвого переосмислення. Не косметичного. Структурного.

З одного боку, туристична система має адаптуватися до кризових умов, з іншого – зберігати логіку довгострокового розвитку. Здавалося б, суперечність. Але ні – радше багаторівнева трансформація. І саме Закарпатська область виступає своєрідною лабораторією цієї трансформації,

де зелений туризм одночасно виконує економічну, соціальну та рекреаційно-психологічну функції.

Тут виникає закономірне питання: які стратегічні напрями розвитку є реалістичними в умовах воєнного стану, коли класичні інструменти управління частково втратили ефективність? Відповідь не може бути одновимірною. І саме тому доцільно розглядати систему стратегічних напрямів як багатопланову конструкцію, де кожен рівень детермінує інший.

1. Перший стратегічний вектор – безпекова адаптація туристичної системи. Безпека не як абстрактний термін, а як базовий інфраструктурний елемент. Без неї – туристична активність умовна. Формальна.

У цьому контексті розвиток зеленого туризму потребує впровадження механізмів оперативного інформування, маршрутизації безпечних туристичних зон, створення локальних систем кризового реагування. З одного боку – це управлінська задача. З іншого – елемент довіри між туристом і регіоном [35, с.48].

Певна полеміка тут неминуча: частина дослідників схильна вважати, що туризм в умовах війни має «завмирати». Але реальність інша. Він трансформується. І саме безпекова інфраструктура стає тим чинником, який не просто підтримує функціонування галузі, а визначає її життєздатність.

І ось чому доцільно говорити про формування локальних безпекових карт туристичних територій: не декларативних, оперативних, оновлюваних. З урахуванням ризиків, транспортної доступності, стану інфраструктури. Це вже не туризм у класичному розумінні. Це туризм як система керованих ризиків.

2. Диверсифікація туристичного продукту – від лінійності до багатофункціональності. Традиційна модель зеленого туризму в Україні довгий час будувалася навколо концепції «відпочинок у природі». Простий концепт. Передбачуваний. Але в умовах воєнного стану він виявився недостатнім.

З одного боку, маємо зростання попиту на короткостроковий відпочинок. З іншого – потребу у відновленні психологічного ресурсу населення. І це означає необхідність розширення функціональної структури туристичного продукту.

Диверсифікація – не просто модне слово. Це процес екстраполяції туристичної функції у суміжні сфери: психологічне відновлення, освітні практики, культурну інтеграцію, локальну гастрономію, ремісничі практики.

Тут виникає ще одне питання: чи не розмивається сутність зеленого туризму? Частково – так. Але водночас відбувається його ускладнення. І саме у складності формується нова якість.

Агротуризм, етнотуризм, екологічні маршрути, терапевтичні природні практики – усе це не просто підвиди. Це структурні елементи нової моделі регіонального туризму, де досвід стає важливішим за послугу [37, с.161].

3. Інфраструктурна модернізація як умова виживання галузі. Інфраструктура. Слово, яке часто зводять до доріг і готелів. Але в реальності – значно ширше поняття.

У воєнний період інфраструктурна проблема набуває подвійного виміру. Фізичний рівень (дороги, транспорт, зв'язок) і цифровий рівень (платформи бронювання, інформаційні системи, комунікаційні канали).

З одного боку, маємо обмежені ресурси. З іншого – зростаючий попит. І ось чому стратегія розвитку не може ігнорувати необхідність пріоритетного інвестування саме в інфраструктурні вузли туристичних кластерів.

Особливо важливо – доступність гірських територій. Не як масова урбанізація, а як керована інтеграція. Баланс. Дуже тонкий.

Інфраструктура тут виконує ще одну функцію – розподільчу. Вона визначає, які території отримують туристичні потоки, а які залишаються периферійними. Це означає, що інфраструктурні рішення автоматично стають інструментом регіональної політики.

4. Роль територіальних громад: децентралізована модель управління туризмом. Після адміністративно-територіальної реформи громади отримали

не лише повноваження, але й відповідальність. І це кардинально змінило логіку управління туристичними ресурсами.

Тут виникає закономірне питання: чи готові громади до такої ролі? Відповідь неоднозначна. З одного боку – активізація локальних ініціатив. З іншого – нестача управлінських компетенцій.

Але саме громади сьогодні виступають ключовими агентами розвитку зеленого туризму. Вони уніфікують локальні стратегії, координують бізнес, інтегрують екологічні вимоги. І ось чому стратегічний розвиток без врахування громадського рівня управління є методологічно неповним.

Особливої ваги набувають локальні туристичні кластери. Не як формальні структури. А як живі системи взаємодії: бізнес – громада – турист – природне середовище.

5. Екологічна стратегія як ядро довгострокового розвитку. Зелений туризм без екологічної складової – внутрішньо суперечливий концепт. І це не теоретична теза. Це практичний висновок. З одного боку, туризм стимулює збереження природних ресурсів. З іншого – створює ризики їх деградації. І ось чому екологічна стратегія не може бути додатковим елементом. Вона має бути центральною [36, с.204].

Моніторинг рекреаційного навантаження. Регулювання туристичних потоків. Впровадження принципів «carry capacity» для природних територій. Рекультивація пошкоджених ділянок. Освітні програми для туристів і місцевих жителів.

Це не перелік заходів. Це система екологічного управління.

Певна полеміка тут також неминуча: чи не обмежує екологічне регулювання економічний розвиток? Частково – так. Але відсутність регулювання створює довгострокові втрати, які значно перевищують короткострокові вигоди.

6. Цифрова трансформація зеленого туризму. Цифровізація. Не як допоміжний інструмент. А як структурний елемент сучасного туризму. Онлайн-платформи, цифрові карти маршрутів, системи бронювання,

віртуальні тури – усе це формує нову архітектуру доступу до туристичних послуг.

З одного боку, цифровізація підвищує доступність. З іншого – створює нерівність між суб'єктами ринку. Частина малих садиб залишається поза цифровим простором. І це означає втрату конкурентоспроможності.

Тому стратегічний напрям очевидний: цифрова інклюзія малого туристичного бізнесу. Не як рекомендація. Як необхідність.

7. Соціальна функція зеленого туризму в умовах війни. Не можна ігнорувати ще один вимір – соціальний. Зелений туризм сьогодні виконує функцію психологічної стабілізації населення. Особливо у період воєнної травматизації суспільства. Природа. Спокій. Відносна ізоляція від інформаційного шуму. Це не просто рекреація. Це форма соціального відновлення. І ось чому розвиток зеленого туризму має розглядатися як елемент соціальної політики [34, с.95].

Таким чином, стратегічні напрями розвитку зеленого туризму в умовах воєнного стану не є лінійною системою заходів. Це багаторівнева конструкція, де безпека, інфраструктура, екологія, цифровізація, соціальна функція та роль громад взаємодіють у складній динаміці. З одного боку – обмеження. З іншого – нові можливості. І саме ця подвійність формує сучасну траєкторію розвитку зеленого туризму в Закарпатській області. Не стабільність. А адаптація. Не відновлення. А трансформація. І саме це – ключова характеристика стратегічного бачення галузі в умовах війни та майбутнього післявоєнного відновлення.

### **3.3. Розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення розвитку зеленого туризму у Закарпатській області**

Формування практичних рекомендацій у сфері зеленого туризму не може бути зведене до набору універсальних рецептів. Надто складна система. Надто багаторівнева. І, що важливіше, надто залежна від контексту –

економічного, екологічного, безпекового. Саме тут починається наукова дискусія, іноді прихована, іноді відкрита: чи можливо уніфікувати розвиток зеленого туризму в регіоні, який одночасно перебуває в умовах воєнного стану і трансформації управлінських моделей?

З одного боку – потреба стандартизації. З іншого – необхідність гнучкості. І ось цей розрив, методологічний і практичний, визначає логіку подальших рекомендацій.

Початковий рівень – стратегічне управління. Без нього будь-які локальні ініціативи розпорошені. Фрагментарні. Неекстрапольовані у систему [22, с.249].

Рекомендується створення регіонального координаційного центру розвитку зеленого туризму Закарпатської області. Не як формальної структури. Як інтеграційного вузла. Тут – аналітика потоків туристів. Тут – моніторинг екологічного навантаження. Тут – координація громад і бізнесу.

Тут виникає закономірне питання: чи не створюється зайвий бюрократичний рівень? Певна критика неминуха. Але альтернатива – хаотизація управління. І ось чому централізована координація на рівні регіону виступає не адміністративним надлишком, а механізмом стабілізації.

Другий блок рекомендацій – інфраструктурна модернізація. Не косметична. Системна.

Передусім – транспортна доступність гірських територій. Дороги місцевого значення. Сезонні маршрути. Пішохідна логістика. Усе це потребує уніфікованого планування. Інакше – дисбаланс розвитку територій зберігається, навіть посилюється.

З одного боку, розвиток доріг відкриває території для туристів. З іншого – підвищує ризик екологічного навантаження. Дилема. Але не нерозв'язна. Регульований доступ. Еко-маршрути. Обмеження транспортного навантаження у чутливих зонах. Це означає перехід від стихійного доступу до керованого.

Окремо – цифрова інфраструктура. Онлайн-платформи бронювання, геолокаційні сервіси, інтерактивні карти маршрутів. Без цього малий туристичний бізнес залишається поза ринком. Частково. Інколи повністю.

Рекомендація чітка: цифрова інтеграція всіх суб'єктів зеленого туризму через єдину регіональну платформу. Не обов'язково централізовану в технічному сенсі, але стандартизовану.

Третій напрям – підтримка малого туристичного бізнесу.

Зелений туризм у Закарпатській області тримається на дрібних господарствах. Сімейні садиби. Локальні ініціативи. Мікропідприємництво. Це не периферія системи. Це її ядро.

З одного боку, саме ці суб'єкти забезпечують автентичність туристичного продукту. З іншого – вони найбільш вразливі до економічних та безпекових коливань.

Рекомендується впровадження регіональних програм мікрофінансування. Грантові механізми. Податкові стимули. І, що важливо, консультативний супровід.

І ось чому проста фінансова підтримка недостатня. Потрібна інституційна екосистема: навчання, сертифікація, маркетингова підтримка.

Четвертий блок – екологічне регулювання туристичних потоків.

Екологічна складова часто декларується, але рідко операціоналізується. І це проблема [20, с.9].

Рекомендується запровадження системи «екологічної місткості територій» (carrying capacity). Для кожного туристичного маршруту – граничні значення навантаження. Відвідуваність. Сезонність. Інтенсивність використання.

З одного боку, це обмежує потенціал швидкого економічного зростання. З іншого – зберігає ресурсну базу.

Тут виникає полемічний вузол: чи не є це гальмуванням розвитку? Ні. Це його стабілізація. Економіка без екології – короткострокова. Екологія без

економіки – нежиттєздатна. Баланс. І ось чому регуляторні механізми мають бути обов’язковими.

Окремо – система моніторингу. Відходи. Вода. Ландшафти. Біорізноманіття. Без постійного збору даних управління стає інтуїтивним. А це – ризик.

П’ятий напрям – розвиток людського капіталу.

Без кадрів будь-яка стратегія втрачає зміст. Частково. Інколи повністю.

Рекомендації включають створення регіональних освітніх програм для власників туристичних садиб. Короткострокові курси. Сертифікаційні програми. Практичні тренінги.

Особливо важливим є формування компетенцій у сфері екологічного менеджменту та цифрового маркетингу.

З одного боку, місцеві підприємці мають практичний досвід. З іншого – бракує системних знань. І саме цей розрив детермінує нерівномірність розвитку галузі.

Шостий напрям – інтеграція внутрішньо переміщених осіб у туристичну економіку.

Воєнний стан створив нову соціальну реальність. Значна кількість переселенців осіла в Закарпатській області. І це не лише соціальний виклик. Це також ресурс розвитку [21,с.136].

Рекомендується створення програм залучення ВПО до туристичного підприємництва. Підтримка стартапів. Спрощений доступ до мікрокредитування. Навчальні ініціативи.

Тут виникає закономірне питання: чи не створює це конкуренцію місцевим підприємцям? Можливо. Але економічні системи рідко бувають статичними. І саме конкуренція стимулює інновації.

Сьомий блок – маркетингова стратегія регіону.

Зелений туризм потребує позиціонування. Не стихійного. Стратегічного.

Закарпатська область має унікальний брендовий потенціал: Карпати, етнокультура, природна автентичність. Але цей потенціал часто розпорошений.

Рекомендується створення єдиної маркетингової стратегії регіонального туризму. Просування на національному та міжнародному рівнях. Цифрові кампанії. Партнерство з платформами туризму.

З одного боку, маркетинг не створює продукт. З іншого – без нього продукт залишається невидимим.

Восьмий напрям – післявоєнна трансформація туристичної інфраструктури.

Післявоєнний період не буде поверненням до попередньої моделі. Це ілюзія. Швидше – нова конфігурація.

Рекомендується вже зараз закладати принципи реконструкції туристичної інфраструктури з урахуванням екологічної стійкості, енергоефективності та цифрової інтеграції.

І ось чому стратегічне планування не може бути відкладеним процесом. Воно має відбуватися паралельно з поточним функціонуванням галузі.

Таким чином, практичні рекомендації щодо розвитку зеленого туризму у Закарпатській області формують багаторівневу систему управлінських, економічних, екологічних та соціальних заходів. З одного боку – необхідність інституційної координації. З іншого – підтримка локальної ініціативи. З одного боку – економічна ефективність. З іншого – екологічна межа. І саме ця напруга визначає сучасну логіку розвитку галузі. Не уніфікація. А адаптація. Не стандартизація заради контролю. А стандартизація заради стійкості. І це, фактично, ключова умова майбутнього зеленого туризму регіону.

## ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що в сучасному науковому дискурсі зелений туризм постає не просто як окремий різновид рекреації, а як складний соціо-еколого-економічний феномен, що базується на ідеології сталого розвитку. Його концептуальне осмислення нерозривно пов'язане з необхідністю досягнення балансу між економічною прибутковістю, соціальною справедливістю та екологічною безпекою, де збережене природне середовище розглядається не як обмеження, а як стратегічний ресурс розвитку. Ключовими принципами функціонування цієї сфери є екологічна відповідальність, мінімізація антропогенного впливу на екосистеми, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, а також активна участь місцевих громад у процесах управління туристичними ресурсами.

2. Аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку зеленого туризму в Україні дозволяє констатувати про його значну фрагментарність, оскільки за відсутності єдиного профільного закону регулювання здійснюється через систему суміжних актів, зокрема Закони України «Про туризм», «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Земельний, Лісовий та Водний кодекси. Така ситуація вимагає подальшої гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами Європейського Союзу, що передбачає впровадження екосистемного підходу та посилення екологічних стандартів у туристичній діяльності. Для об'єктивного оцінювання розвитку галузі найбільш ефективним виявляється системний підхід, який дозволяє розглядати зелений туризм як відкриту систему взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних індикаторів. Сучасна методологія аналізу включає використання SWOT-аналізу для визначення стратегічних перспектив та геоінформаційних систем (ГІС) для просторового моделювання рекреаційного навантаження на територію.

3. Закарпатська область володіє унікальним природно-ресурсним потенціалом, що є фундаментом для сталого розвитку зеленого туризму:

понад 80% території регіону займають гірські та передгірські ландшафти, а лісистість перевищує 50%, що в кілька разів вище середнього показника по Україні. Багатство біорізноманіття, наявність старовікових букових лісів, що входять до спадщини ЮНЕСКО, значні запаси мінеральних і термальних вод, а також розгалужена мережа об'єктів природно-заповідного фонду, таких як Карпатський біосферний заповідник та НПП «Синевир», формують основу для цілорічного та багатофункціонального туристичного продукту.

4. Дослідження сучасного стану галузі свідчить про динамічне зростання кількості суб'єктів зеленого туризму в регіоні, яка збільшилася з 315 одиниць у 2020 році до 491 у 2025 році, при цьому найбільш затребуваними напрямками залишаються екотуризм та агротуризм. Водночас спостерігається значна територіальна нерівномірність розвитку: основна концентрація туристичних об'єктів припадає на Рахівський та Міжгірський райони, що створює ризики надмірного навантаження на окремі локації при недовикористанні потенціалу інших громад. Основними перешкодами для розвитку залишаються недоліки транспортної інфраструктури, обмеженість фінансових ресурсів малого бізнесу та дефіцит кваліфікованих кадрів.

5. Запровадження воєнного стану спричинило радикальну трансформацію туристичної сфери, перетворивши Закарпаття на ключовий безпековий хаб України, що призвело до переорієнтації внутрішніх потоків із приморських регіонів до західних областей. В умовах війни зелений туризм почав виконувати важливу соціально-терапевтичну функцію, забезпечуючи психологічне відновлення населення та підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), багато з яких інтегрувалися в місцеву економіку. Проте зростання туристичного попиту супроводжується підвищенням операційних витрат підприємців та посиленням антропогенного тиску на вразливі гірські екосистеми.

6. Оцінка екологічних наслідків демонструє дуалістичний характер впливу туризму: з одного боку, він стимулює громади до збереження природних ресурсів як джерела доходу, з іншого – інтенсифікація відвідувань

призводить до ущільнення ґрунтів, ерозії, забруднення водних об'єктів та проблеми накопичення відходів у високогір'ї. Це актуалізує потребу в запровадженні дієвого екологічного моніторингу та регулюванні рекреаційної місткості територій.

7. Стратегічні напрями розвитку в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення повинні базуватися на безпековій адаптації, диверсифікації послуг (терапевтичні та гастрономічні практики) та цифровій трансформації малого бізнесу. Пріоритетним є посилення ролі територіальних громад у децентралізованому управлінні туристичними ресурсами через створення локальних кластерів. Практичні рекомендації щодо вдосконалення галузі включають створення Регіонального координаційного центру, розробку програм мікрофінансування для власників садиб, впровадження системи «екологічної місткості» для вразливих маршрутів та формування єдиної маркетингової стратегії регіону. Особлива увага має бути приділена залученню ВПО до туристичного підприємництва та модернізації інфраструктури на принципах енергоефективності та екологічної стійкості під час майбутнього відновлення. У підсумку, сталий розвиток зеленого туризму в Закарпатській області можливий лише за умови забезпечення балансу між зростаючим попитом та довгостроковим збереженням унікального природного капіталу регіону.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 3-4, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Лісовий кодекс України від 21 01.1994. № 3852-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 17, ст.99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
4. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, № 24, ст.189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995. № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 41, ст.546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
7. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992. № 2456-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 34, ст.502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
8. Бабов К. Д., Дмитрієва Г. О., Тихохід Л. В., Гавловський О. Д. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. 2021. С. 5-9. URL : [https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/mrkf\\_2019-292\\_5-9.pdf](https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/mrkf_2019-292_5-9.pdf)

9. Бойко В. О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 58-65. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2020\\_22\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2020_22_11)
10. Борецька Н. П. Зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 5-1. С. 89-93. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav\\_2019\\_5-1\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2019_5-1_17)
11. Волошин І., Ненько К., Щурокова Р. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2015. №1. С. 124-131. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg\\_2015\\_1\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2015_1_21)
12. Гакал Т. Науково-концептуальні положення обґрунтування сутності категорії "сільський зелений туризм". *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4. С. 187-197. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu\\_2019\\_4\\_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2019_4_21)
13. Гапоненко Г. І., Василенко А. В., Шамара І. М. Перспективи організації Зелених шляхів в Україні як пріоритетний напрямок розвитку ринку внутрішнього туризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2021. Вип. 13. С. 174-185. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv\\_2021\\_13\\_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2021_13_20)
14. Грицку-Андрієш Ю., Грицку В. Географія сільського зеленого туризму у Закарпатській області. *Вісник Львівського університету*. Серія : Міжнародні відносини. 2014. Вип. 34. С. 48-55. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU\\_Mv\\_2014\\_34\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_34_8)
15. Дудзяк О. А. Сільський зелений туризм як елемент диверсифікації сільського господарства та розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2017\\_10\\_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_10_20)

16. Жибак М. М., Христенко Г. М. Сільський зелений туризм як інноваційна форма підприємництва. *Агросвіт*. 2021. № 3. С. 3-8. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2021\\_3\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2021_3_3)
17. Жуковський М. О. Сільський зелений туризм як напрям підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 21. С. 47-54. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir\\_2019\\_21\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2019_21_8)
18. Заставецька, Л., Семенен, О., Заставецький, Т., Майка, О., Шуль, Н. Сільський зелений туризм у західних областях України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: географія, 2026. № 61(1), 105-114. URL: <https://nzg.tnpu.edu.ua/article/view/356033>
19. Зінчук Т. О., Усюк Т. В. Зелений туризм в умовах сталого розвитку та викликів світової економічної кризи. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 11-17. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon\\_2020\\_3\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2020_3_3)
20. Іванишин В. В., Печенюк А. П. Сільський зелений туризм як форма соціального підприємництва. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7-8. С. 5-10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek\\_2018\\_7-8\\_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2018_7-8_2)
21. Кашка М., Твардовська О. Особливості розвитку релігійного туризму на Закарпатті у воєнний час. ВІЙНА ТА ТУРИЗМ. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Київ, 11 листопада 2022 р. С. 134-136. URL: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11838/1/Tourism\\_in\\_Transcarpathia.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11838/1/Tourism_in_Transcarpathia.pdf)
22. Клочковська В. О. Зелений туризм як чинник підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільського населення. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2017. № 2(2). С. 248-250. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu\\_ekon\\_2017\\_2\(2\)\\_52](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_2(2)_52)
23. Коверко Ю. А., Корчинська О. О. Сільський зелений туризм як напрям розвитку особистих селянських господарств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 11-12. С. 109-113. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek\\_2016\\_11-12\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2016_11-12_18)

24. Логоша Р.В., Прилущкий А. М. Особливості управління галуззю туризму в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. № 8(48) с. 726-741. URL: <https://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/40095.pdf>
25. Лопатченко І. М., Статівка О. М. Застосування досвіду європейського союзу та співробітництва в процесі становлення публічного управління зеленим туризмом в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія : Державне управління. 2021. Вип. 2. С. 25-31. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU\\_2021\\_2\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2021_2_6)
26. Мазур С. А. Сільський зелений туризм як напрям диверсифікації сільської економіки та чинник розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2018\\_11\\_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_11_29)
27. Малахова С. О., Радомський С. С. Сільський зелений туризм – основа розвитку туристичної індустрії Закарпаття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.16. С. 129-133. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu\\_2013\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23)
28. Мосіюк С. І. Розвиток українського села через зелений туризм. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 247. С. 226-231. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau\\_econ\\_2016\\_247\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2016_247_25)
29. На Закарпатті відкриють перше реабілітаційне відділення для поранених військових. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3667253-nazakarpatti-vidkriut-perse-reabilitacijne-viddilenna-dla-poranenihvijskovih.html>
30. На Закарпатті гостям завжди раді// Урядовий кур'єр, Василь Бедзір 4 с. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-zakarpatti-gostyam-zavzhdi-radi/>

31. Орел А. М. Зелений туризм в контексті сталого сільського розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3, № 4. С. 47-53. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujae\\_2018\\_3\\_4\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujae_2018_3_4_9)
32. Пасєка С. Р., Демко В. С. Сільський зелений туризм як запорука розвитку сільських територій. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Економічні науки. 2017. Вип. 4(1). С. 80-86. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE\\_2017\\_4\(1\)\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2017_4(1)_12)
33. Покальчук М. Ю., Корнієнко А. Ю. Щодо питання про сільський зелений туризм. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія : Юридичні науки. 2020. № 10. С. 67-71. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju\\_2020\\_10\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2020_10_11)
34. Присташ П., Машіка Г. Роль лікувально-оздоровчого туризму в умовах військового стану (на прикладі Закарпатської області). *Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики*: Матеріали міжнародної наукової конференції 4 - 5 травня 2023 р. Ужгород, 2023. С. 93-97. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/a6991417-f4b6-4700-bc8c-79b2dc7c552a/download>
35. Саковська О. М. Сільський зелений туризм як перспективний напрям економічного розвитку України. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 3. С. 47-53. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav\\_2020\\_3\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2020_3_10)
36. Сакур А., Гакал Т. Зелений туризм як пріоритет диверсифікації територіального розвитку України. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 1. С. 200-207. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan\\_2019\\_29\(1\)\\_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2019_29(1)_28)
37. Симочко Г. Пріоритетні напрями розвитку сільського зеленого туризму в Закарпатській області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Географічні науки. 2013. № 6. С. 161-166. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnug\\_2013\\_6\\_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnug_2013_6_30)
38. Ставська Ю. В. Сільський зелений туризм як напрям розвитку сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання*

науки і практики. 2019. № 1. С. 83-95. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp\\_2019\\_1\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2019_1_9)

39. Тереблянські геотермальні води. URL:  
<https://tyachivrda.gov.ua/ecoinvest/investpros/1835-tereblyansk-geothermaln-vodi.html#> (дата звернення: 06.06.26)

40. Тищук І., Ільїна О. Сільський зелений туризм в Україні: стан, динаміка, міжнародний досвід. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2024. Вип. 3. С. 114-123. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gjluvnu\\_2024\\_3\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gjluvnu_2024_3_14)

41. Ханас У.Я., Саський А.Л. Бальнеологічні ресурси Тячівського району. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі. Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 2 листопада 2023 р. с.7-9. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/3f34694c-7fc2-435c-8ab1-3202901ccd7d/download>

42. Шевчук А. В. Зелений туризм як середовище інноваційної діяльності. *Інноваційна економіка*. 2017. № 9-10. С. 28-33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek\\_2017\\_9-10\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2017_9-10_6)

43. Якимчук А., Попадинець Н., Валюх А., Скрипко Т., Левков К. Сільський "зелений" туризм як каталізатор розвитку місцевої економіки в процесі децентралізації влади. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2021. Vol. 7, № 1. С. 232-259. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis\\_2021\\_7\\_1\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2021_7_1_14)

## ДОДАТКИ

Таблиця А.1 – Практичні рекомендації щодо вдосконалення розвитку  
зеленого туризму у Закарпатській області

| Напрямок<br>удосконалення                              | Основні заходи                                                                                                  | Очікуваний результат                                                            | Термін<br>реалізації |
|--------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|----------------------|
| Розвиток туристичної інфраструктури                    | Ремонт місцевих доріг, облаштування туристичних маршрутів, встановлення інформаційних стендів та навігації      | Підвищення доступності туристичних об'єктів та комфортності відпочинку          | 1–3 роки             |
| Цифровізація туристичних послуг                        | Створення єдиного регіонального туристичного порталу, онлайн-бронювання садиб, інтерактивні карти маршрутів     | Зростання кількості туристів та підвищення конкурентоспроможності регіону       | 1–2 роки             |
| Підтримка малого підприємництва                        | Надання грантів, пільгових кредитів, консультаційної підтримки власникам туристичних садиб                      | Розширення мережі суб'єктів зеленого туризму та збільшення зайнятості населення | Постійно             |
| Забезпечення екологічної стійкості                     | Впровадження систем сортування відходів, екологічного моніторингу, обмеження навантаження на природні території | Збереження природних ресурсів та зменшення екологічних ризиків                  | Постійно             |
| Підвищення якості туристичних послуг                   | Проведення навчальних програм для власників садиб, сертифікація послуг, обмін досвідом                          | Покращення рівня сервісу та задоволеності туристів                              | 1–3 роки             |
| Розвиток туристичного маркетингу                       | Формування єдиного бренду Закарпаття, просування через соціальні мережі та туристичні виставки                  | Зростання впізнаваності регіону на внутрішньому та міжнародному ринках          | Постійно             |
| Інтеграція місцевих громад у туристичну діяльність     | Підтримка локальних фестивалів, ремесел, гастрономічних маршрутів                                               | Зростання доходів громад та збереження культурної спадщини                      | Постійно             |
| Розвиток безпекових механізмів в умовах воєнного стану | Інформування туристів про безпечні маршрути, створення систем оперативного реагування                           | Підвищення рівня безпеки туристичних подорожей                                  | Постійно             |